

ПРО ПОЕТА ЧЕОТЧЕНКА, ЛІТЕРАТОРА ВАДИМОВИЧА, БЛУКАННЯ ІНТЕРНЕТРЯМИ ТА ІНШІ ЗНАНІ Й НЕЗНАНІ УКРАЇНЦЯМ РЕЧІ¹

У статті подається характеристика першої в Іспанії публікації про Тараса Шевченка та привертається увага до літературної, наукової та громадської діяльності В. Лесевича. Автор коригує попередні бібліографічні відомості про цю публікацію в українській гуманітаристиці й аналізує знайдений ним текст статті в іспанському часописі "La Ilustración Española y Americana".

Ключові слова: Шевченко, Лесевич, Іспанія.

Igor Orzhytsky. On the poet Cheotchenko, the man of letters Vadymovytsch, web surfing and some other things known and unknown to Ukrainians

The paper characterizes the first publication on Taras Shevchenko in Spain and draws attention to the literary, scientific and public activities of V. Lesevych. The author updates the bibliographic information concerning this publication and analyzes the text of the article in question found in Spanish journal "La Ilustración Española y Americana".

Key words: Shevchenko, Lesevych, Spain.

В українських дослідженнях відомостей про Тараса Шевченка за кордоном, а власне, в Іспанії, віддавна згадується як перша в цій країні публікація в мадридському часописі "La Ilustración Española y Americana" (Іспанський та американський огляд) № 4 за 1877 рік під назвою "Тарас Шевченко – великий поет України", автором якої був Володимир Лесевич. У ній подано також уривки з деяких Шевченкових творів іспанською мовою. Цей факт канонізовано в 1 томі "Шевченківського словника" у статтях "Іспанська література" Р. Естрелі-Льопіса та "Лесевич" без зазначення автора, а також в УЛЕ – у 2 томі у статті "Іспанська література" авторства Олени Алексеєнко та у 3 томі у статті про В. Лесевича авторства Г. Кочура.

У порадянській шевченкіані (можна прочитати в інтернеті статтю Надії Сороки, яку вона розмістила на власному сайті під назвою "Рецепція Тараса Шевченка в Іспанії") зазначено, що текст виголошено на Науково-дослідній конференції Інституту українознавства 1999 р. У статті наявне те саме посилання на четверте число часопису за 1877 р. та характеристика перекладів Шевченкових віршів у статті Лесевича про Кобзаря. Н. Сорока пише: "Слід сказати, що переклади зроблені досить адекватно, автор відтворив зміст, ритміку, стилістичні засоби оригіналу. І за цієї умови перші перекладені Лесевичем уривки поезій Шевченка еспанською мовою заслуговують на особливу увагу, насамперед як зразок майстерного перекладу" [12].

У 2012 р. М. Варварцев у статті "Іспанія та іспанці в українських рецепціях другої половини ХІХ – початку ХХ ст." згадує той самий номер іспанського часопису й навіть подає у списку літератури, що має свідчити про особисте знайомство з текстом. І це єдине джерело іншою мовою, крім української та російської, наявне у бібліографії до публікації М. Варварцева [1, 108].

Обережніше звучить стаття того ж року авторства Я. Кравця "Іспанське прочитання Тараса Шевченка (до 150 роковин смерті поета)", оскільки згадку про матеріал В. Лесевича автор подає з посиланнями на статтю Г. Кочура в УЛЕ. Я. Кравець, зокрема, зазначає: "В. Лесевич був також автором трьох інших статей про Шевченка, які друкували того ж року в тому ж іспанському часописі і які, за словами львівського літературознавця М. Греська, на жаль, досі не

¹Стаття написана на основі доповіді, виголошеної на березневому 2014 р. засіданні Харківського іст.-філол. тов-ва; автор дякує доцентів С. Вакуленку та професорові І. Михайлину за поради й зауваження, що посприяли вдосконаленню цього тексту.

вдалось розшукати. Певну ясність у це питання могло б внести докладне вивчення архіву В. Лесевича – учений заповів його НТШ” [7, 295].

Справді, покажчик М. Греська та Надії Андріанової “Т.Г. Шевченко мовами італійською, іспанською, португальською та есперанто”, що побачив світ 1968 р. у Львові, подає бібліографічний опис статті, про яку йдеться, у такому вигляді: Lessevic Vladimir. Taras Shevchenko, el gran poeta de Ucrania. – “Ilustración Española” (sic! – І. О.). Madrid. – 1877. – № 4 та, називаючи вірші Шевченка, що в ній фігурують, зазначає далі: “Перша стаття про Тараса Шевченка іспанською мовою написана ученим-філософом Володимиром Лесевичем. Трьох інших статей автора, про які повідомлялося у статті І. Дубицького, віднайти нам не вдалося” [13, 31]. З оформленого так бібліографічного опису можна висувати, що укладач (ідеться, очевидно, про М. Греська, бо Н. Андріановій належить лише есперантистська частина покажчика) таки бачив статтю в іспанському часописі.

Що ж до згаданого матеріалу І. Дубицького “Відгуки про Шевченка в мовах голяндській, еспанській, португальській, каталонській, фінській, естонській та інших” у 15-му томі варшавсько-львівського “Повного видання творів Т. Шевченка” у 16 т. за редакцією Р. Смаль-Стоцького, то в ній написано: “Чотири статті про Шевченка, які вмістив у 1877 р. в еспанському часописі “Ilustración Española” (sic! – І. О.) український учений філософ Володимир Лесевич, пройшли, здається, непоміченими...” [3, 447].

Зазначмо на разі, що в покажчику М. Греська та статті І. Дубицького назва іспанського видання подається в дещо іншому вигляді – складається лише із двох слів. Таку саму назву навів і П. Ротач, опублікувавши в “Архівах України” № 4 за 1966 р., чергову частку “Матеріалів до українського біографічного словника “Літературна Полтавщина”, зокрема й те, що стосується Володимира Лесевича [11, 111-112].

Отже, у підсумку маємо дві різні назви часопису, вказівку на № 4 із публікацією про Шевченка, поданою з ніби точною назвою, ба навіть присутньою в деякого в бібліографічних списках до власних статей, згадку про не розшукані ще три статті в тому ж часопису та схвальну характеристику поетичних перекладів Шевченка іспанською мовою.

І все це, окрім довшого варіанта назви іспанського журналу та року, не відповідає дійсності. Ані номер не той, ані стаття про Шевченка так не називається, а сам початок бібліографічного опису статті неправильний, бо вона не підписана прізвищем Лесевича, ані ритміка та стилістичні засоби оригіналу Шевченкових творів не передані, бо насправді вони переказані прозою, через що й мови не може бути про “зразок майстерного перекладу”; та й самого прізвища *Shevchenko* там немає... Що змушує дійти сумного висновку: ніхто з науковців, які прямо посилалися на матеріал Лесевича, насправді його не бачив (цей висновок не стосується Я. Кравця, який сумлінно вказує на всі інші видання).

Варто сказати, що автор статті, що її оце тримає перед очима ласкавий читач, узявся за аналіз згаданих вище розвідок аж по тому, як уже навч прочитав аналізовану іспанську публікацію про Шевченка (дізнавшись про її існування з УЛЕ) і тому непомаму дивувався всім незбігам.

Іспанія перевела в цифровий режим величезну кількість свого інтелектуального багатства й не було аж надто складно з’ясувати, що згаданий часопис теж удоступнений через інтернет за такою адресою: <http://www.cervantesvirtual.com/partes/234931/la-ilustracion-espanola-y-americana/>. І називається він саме “La Ilustración Española y Americana”, адже журналу “Ilustración Española” просто не існувало. Ба навіть більше: у цифровій версії є можливість пошуку,

LA RAZON

Se publica el primer y el tercer domingo de cada mes.

Suscripción para un trimestre: 75 céntimos. Número suelto: 10 céntimos.

Redacción y Administración CENTRO FEDERALISTA AMPURDANÉS, Hornu bajo, 1, 1.º

— Órgano de la Juventud Republicana Federal Socialista del Ampurdán —

Титульна сторінка газети, в якій матеріал про Т. Шевченка

La Razón.

LA ÚLTIMA ENCICLICA

Para coger el sueño la leímos. Queremos creer hay en ella buena fe, porque publicar eso cuando el invierno tumba á los hambrientos en la calle y los obreros van á echarse contra las bayonetas de los pantalonas encarriladas á fin de conseguir las raciones el estómago los amos es, ó criminal ó necio; á elegir. Pero el pobre viejo que culpa tiene de que se se sequen las carnes y el cerebro se le consume! El voto de la miseria rebelde no ha herido sus mucosas gastadas y cree que los trabajadores, los descaudados de los esclavos todavía dan con complacencia al sexo infecto de sus hijas á los señores, su sangre al rey y sus sudores al amo. Pues no: ahora quieren gozar y gozar hasta hartarse y poseer la vida como poseen á sus hembras, pegándoles al cuerpo con toda la potencia de sus músculos. Los limosnas, las sobras, para los perros vagabundos, quisiera fecundar la tierra y de los surcos hace germinar primaveras, llena que morder todos los frutos y coronarse de flores.

Ni limosnas ni castigos, ni ruegos ni amenazas: llegan tarde. Si ya nos parece estraña la tierra para el final y que no es bastante para luz del sol para besar nuestras frentes!...

Hemos dicho prapereamos y vamos á cumplirlo. Las mascaradas humanas terminan y comienza el triunfo de la humana grande y sincera. Hemos las encicloas, como pobres palabras de crónicas estrechas, y saludamos á las multitudes subidas que corren hacia la justicia.

LA ENSEÑANZA, LA BASE DE NUESTRA REGENERACION

Si, señores ¿qué duda tiene! La enseñanza es la base del inmenso edificio de nuestra regeneración. Podrá el tema ser manoseadísimo, pero el fondo es irrefutable, su importancia infinita y su divulgación necesaria.

¡Por qué no ha de dar-yo mi opinión, por humilde que sea en este problema! Manos á la obra y á pedir años que todo, indulgencia y atención...

«El maestro da escuela se muere de hambre; ocupa en la escala social un puesto denigrado y humillante; sabe poco; mendiga á veces; ni educa ni enseña; es esclavo del capo, del alcalde, del gobernador, carrea de libertad y de dignidad; los padres le desprecian, los niños se burlan. No hay que hacer otra cosa de mal, España está loca ó ciega. En los últimos programas regeneradores se habla de todo menos del maestro de escuela. Y España no tendrá ciencia, ni literatura ni artes ni industria ni comercio mientras no tenga escuelas de 1.ª enseñanza; mientras no tenga maestros buenos educadores.

Esto es de un periódico alemán. Remedios de esto son los juicios de todos los periódicos extranjeros y más fuerte gritan los españoles que lo entienden y pueden decirlo.

En preciosos artículos lo han tratado Urquiza, Doxedo, Posada y otros añejados en la materia y aseguro no se han quedado cortos.

Todos los que se han convencido de que esto se ca se muestra conformes en que la enseñanza es la panacea. Yo no he sido del todo ciego á pesar de mi insignificancia. Desde un artículo que publiqué hace dos ó tres años.

«Hay que enterrar esta generación cándida y carcomida y de sus despojos nacerá otra generación joven y plétórica de vida» ¡A ello pues! ¿Qué lo ha de hacer! Los maestros, dicen ¡Qué hacen pues maestros!

Es verdad, es una verdad triste pero verdadera al fin: los maestros necesitan regenerarse á sí mismos antes de proceder á la regeneración del prójimo.

Esto es el esquema de mi proyecto. Ahora entramos de lleno en la cuestión. Vamos á dar la pauta de como deben regenerarse los maestros para ellos regenerar á la humanidad.

J. ROJO.

(Se continuará.)

El Heraldo de esta ciudad, periódico protestante, nos obedió un artículo queriendo desahacar los argumentos de uno nuestro publicado en La Razón.

Como El Heraldo en todas partes ve jesuitas, cree que también nosotros lo somos; á lo menos, que participamos de su conducta. Y como los protestantes creen que nada como ellos poseen la verdad, el que no cumpla con ellos, contra ellos es.

Dice que nosotros escribimos por odio á la Biblia y que con solo unos descomedidos á cualquier terreno, que somos clericales y que hablamos sin ton ni son; que el hombre en las faldas (en minúscula como ellos Francia) no es cierto, y seguidamente nos dice que nada hemos hecho para España; que no probamos lo que decimos y, por último, nos invita á que enviemos á ellos, por conducto de la dirección que nos señala.

Si no lo hacemos así, nos dice, la orficia nuestra solo tendrá aceptación entre gente de poca más ó menos.

Hay que comprimirse, colega, y... vamos por partes.

Nosotros odiamos las guerras todas y más las que hacen los grandes naciones á pequeños estados como por ejemplo la que hace la zorra Inglaterra al pequeño Transvaal.

La Biblia que motiva y sostiene guerras armadas, que furta una familia y luego le envía una serpiente para que la pierda y sea motivo de todos los males; que arma al brazo de Caim para que asesine á Abel, su hermano; que se arrepiente de haber creado al hombre y envía un diluvio para destruirle; que deja que quede germen para continuar la especie y también resulte más; que hace que se extinga y fuego sobre ciudades para destruirles; que pone vino en manos de hijas lascivas para que emborriachen el padre y gocen de él, hecho bestial que solo puede tener lugar entre gente escogida; que prolonga el día para que no falle luz para acabar una manzana de hombre; que divide la Iglesia y que con esto la motivo sea desgollada millones de veces humana; que nos envía peste, enfermedades, tempestades, sequías, hambre y toda clase de calamidades, merece nuestra censura. Y le merece

tanto más por cuanto de la humanidad viviente la Biblia lleva la minoría con todo y querer ser la depositaria de la fe, lanzando á las profundidades del infierno el resto de los hombres.

Y así cuando á que Inglaterra y el Transvaal poseen la Biblia y que así y todo se hacen una guerra cruel, esto prueba que su Biblia produce, entre los protestantes lo que entre los católicos; y que sus defensores poco caso hacen de ella cuando á los intereses mundanos convienen. Al fin, los unos y los otros tiran la Biblia para empujar al fiscal.

NUMA.

A UN AMIGO ORADOR

Decís que yo conservador me he vuelto... No, ¡pago stenda la que fui, no modo...! No soy de aquellos que se dan por harros variando los pesos del subterro... ¡Vale! ántes de golpe y soy vuestro hombre! Una revelación sólo conozco que no haya sido la obra de un lazarero: la del Diluvio Universal, ganados sobre las otras mil revoluciones... Y aun entonces... no todo fué glorioso; recordad de Noé la diadema...

Empiecen de nuevo, más de un modo terrible, radical... Y, para ello ¿tan diles, serán los oradores?... Buscadme sólo el agua que la Tierra ha de inundar...; yo, en tanto, sosteniendo, ¡golpearé un torpejo bajo el Arcal! Enaquis, Isaki.

QUEJAS (I)

Si supierais el llanto que los hombres derraman en la vida, no os volveríais señores de la tierra, hacia Dios con vana alabanzas, ni os entretendríais en hacer elogios por vuestras lígimas. ¡Por qué tardáis á los cobardes por paraisos! En una cañada suif yo, vertiendo mis lígimas primaras, á lo largo si hay algún mal que un las cañadas sea desconocido. ¡Oh Dios! sobre la tierra santa hemos creado un infierno. Vivimos de nuestros propios hermanos, los forzamos á labrar nuestros campos y á fecundar con sus lígimas los surcos. Tal vez tú... pero no; casi me parece que—pues por tu voluntad sufrimos—allá arriba te motas de nosotros y delicias con los señores la manera de gobernarlos... ¡Ves esa Borelia alrededor del estomago donde melancólicamente los señores hablan sus ramios! ¡No es verdad que allí reina la alegría y le se bancia por tus beneficidios No, allí no hay alabanzas, sino sangre, lígimas y miseria. Allí, tú no reiras, porque ya no hay nada sobre la tierra y hasta tú mismo eres mal-dito de los hombres...

Checoslavos.

(Poeta-cantor de la nacionalidad ucraniana.)

(1) Chetochinko es un poeta desconocido en España. Era ruso, pero cuando guerra á su Ucrania libre y grande. Aunque creyera, una delgada almidó la cruz miteria de sus hermanos y la cruz. Hay sería milista. Murió en 1861 en los campos caratados por Cogh y desde entonces nadie se acuerda de él. Con su poema 1774 nuestro recuerdo, aunque traductores distintos... (N. de la R.)

Сторінка газети з матеріалом про Т. Шевченка

який і засвідчив, що в жодному номері за 1877 рік ані прізвища Шевченка в поданій усіма українськими авторами транслітерації, ані прізвища Лесевича немає. Методичний перегляд номерів дав змогу натрапити у № XVII того року на портрет Кобзаря з підписом: “CHEOTCHENKO, EMINENTE POETA RUSO, iniciador del actual movimiento literario en la Rusia meridional” (“Чеотченко, видатний російський поет, зачинатель сучасного літературного руху в південній Росії”)¹ [14, 301]. Десятьма сторінками вище виявився підрозділ “Наші гравюри”, де дано пояснення вміщеним у часописі ілюстраціям (які не конче розташовані поряд із відповідними текстовими матеріалами), і там сказано: “Чеотченко, російський поет (у наступному числі розпочнемо публікацію цікавого дослідження про цього видатного провісника, яке написано по-французькому для “La Ilustración Española y Americana” одним знаним московським літератором та ретельно перекладене)” [14, 291]. А ще на сторінку вище, у переліку матеріалів часопису, теж указано: “Портрет Чеотченка, видатного російського поета, зачинателя сучасного літературного руху в південній Росії” [14, 290].

І справді, хоча й не в наступному, але в XIX числі з’явилася публікація “Cheotchenko y el movimiento intelectual en la Rusia meridional” (“Чеотченко та інтелектуальний рух у південній Росії”); як бачимо, назва не та, що подавалася в усіх без винятку українських матеріалах на тему), котра тривала ще три номери й була підписана прізвищем без ініціалів – Wadimovitch. Але в перших трьох числах написання цього прізвища різнилося першою буквою в переліку та наприкінці статті – V та W, і лише в останньому числі вже було усталено написання через W та зазначено, що переклад належить М. В. Отже, усього чисел журналу, де згадано *Чеотченка*, п’ять. Припускаю, що цифра 4 на позначення числа часопису в українських публікаціях з’явилася як суто технічна помилка, адже текстовий матеріал про *Чеотченка* розміщений у чотирьох числах і це чітко зазначали українські автори дожовтневого періоду (про це трохи далі), які писали, власне, про Лесевича, а не із приводу Шевченка, і просто не подавали точних номерів, очевидно, їх не знаючи.

Графічна та звукова трансформація прізвища Тараса в Іспанії не надто й загадкова. *Wadimovitch* писав матеріали французькою мовою: як ми бачили, у № XVII неоднозначно сказано, що текст писався по-французькому, але спеціально для цього видання та, зазначмо, ще й зі свідомою орієнтацією автора на іспанського читача, про що теж далі. У французькій мові сполучення <ch> читаються як [ш], а оскільки звук [ч] там відсутній, то його передали через сполучення <t> і <ch>, а сполученням <eo> автор транслітував нескладовий український [ў] після [e], бо <eu> вимовлялось би [œ]. Іспанці ж просто транслітували французьку графічну передачу прізвища.

Український автор і справді орієнтується на іспанського читача – очевидно, дещо знаючи про цю країну. Перша публікація починається з розлогої цитати іспанського ліберального політика та письменника Еміліо Кастелара про Росію та слов’янство. Е. Кастелар попереджає про страшну варварську загрозу, якої варто остерігатися цивілізованій Європі: “...зі своїх крижаних пустель жбурляють вони в нас люті громовиці, їх зжирє ненависть, яку можна вгамувати тільки кров’ю. <...> це потужна машина війни, в неї є два мільйони солдатів, готових кинутись проти Заходу на перший поклик автократа” [16, № XIX, 339]. Маймо на увазі, що така риторика присутня в іспанській культурній традиції принаймні від 1838 р., коли побачила світ поема Хосе де Еспронседи “Пісня козака” (El canto del cosaco), написана ще 1831 р. одразу після придушення польського

¹Оскільки цитовані публікації оприлюднені у форматі PDF, подаю посилання на них як на паперові видання; їх можна знайти за вказаною вище електронною адресою. Пагінація в часопису наскрізна річна.

повстання; російські козаки в цьому творі метафоризовані як нащадки гунів, а падіння Варшави, останнього бастиону цивілізації, віщує нове спустошення Риму.

Wadimovitch, висловлюючи свою повагу до Кастелара, наводить приклади “варварства” та всіляких соціальних негараздів і в сучасній Європі, роблячи натяк на її колоніальну політику, на становище пролетаріату, згадуючи в несхвальній тональності Бонапарта та Бісмарка, говорить про те, що бачення Росії, запропоноване Кастеларом, надто спрощене, тоді як насправді Росія набагато розмаїтіша та складніша. А далі він переходить до мовно-культурного питання та звертається до європейських прикладів і зазначає, що, з одного боку, скрізь по Європі наявне тяжіння до єдності національної мови, яке нібито допоможе розв’язанню проблем, а із другого – наголошує: “Наука не зможе дійти до нижчих верств суспільства, якщо не буде поширена на мові найнижчих класів” [16, № XIX, 342]. На сьогодні народні діалекти перебувають у такому самому стосунку до офіційних мов, як і в давнину мови різних західних країн – до латини, процес триває, і не варто прагнути “поверхової або вигаданої єдності, яка може бути подібною хіба що до мертвотної єдності казарм” [ibid.].

У наступному номері автор нагадує, що Данте так само обрав для творчості народну мову, а не латину, і перераховує далі, іноді характеризуючи докладніше, відродження каталонське, провансальське, бретонське, валлійське, нижньонімецьке, фламандське. Wadimovitch пише: “Безсумнівно, що народні діалекти відроджуються скрізь і що основа їх відродження полягає у самій основі інтелектуальної еволюції народів. <...> І якщо, оцінивши значення та велич цього факту взагалі, ми знаходимо його також і в Росії, то чи маємо право наполягати на дикості російського народу й далі оцінювати його як ворога цивілізації, як монстра, що тільки й чекає, аби накинутися на Захід. <...> Цей рух у південній Росії (Малій Росії, або Україні) справді постає у своїй суті та формі на висоті подібних до себе рухів. А до того ж і відрізняється від них найнесприятливішими зовнішніми обставинами, постійною боротьбою проти згубного гніту, яка оточує його ореолом мучеництва, підносячи його на моральну висоту, незнану іншим рухам того ж роду” [16, № XX, 358].

І тепер автор починає розмову про Шевченка, “великого зачинателя цього руху” [ibid.], подаючи в дуже точному, але ж таки прозовому! – порядковому перекладі Шевченкове “Учітєся, брати мої...”: “Estudiad, hermanos míos, meditad, leed, aprended a conocer las cosas extrañas, pero sin desviaros de las vuestras, porque Dios castiga siempre a aquel que se olvida de su madre” [ibid., 359] (“Учітєся брати мої, думайте, читайте, навчітєся пізнавати чужі речі, але не відхиляючись від своїх, адже Бог завжди карає того, хто забуває свою матір”). А далі подає цитату зі статті А. Рамбо¹ у французькому часописі “Revue politique et littéraire” за 1876 р., де французький автор перераховує знаних осіб, що відгукнулися на заклик Шевченка: Костомаров, Куліш, Чубинський, Рудченко, Драгоманов, Антонович, Русова (ці прізвища подаються іноді вельми перекручено), які збирають та вивчають фольклор і культуру народу. Праці цих та багатьох інших діячів за останні тридцять років демонструють відповідність науковим вимогам, а це означає, що мова простого народу відповідає його душі й може бути інструментом його інтелектуальної еволюції.

У третій статті автор наголошує на “гнобленні, заснованому на облудній ідеї національної уніфікації, яка спирається на військову одноманітність

¹В оригіналі іспанської статті написано A. Rambaud, але це безсумнівний друкарський огрїх, непоодинокий у цьому виданні. Ідеться, безперечно, про відомого і в україністиці французького історика й політика Альфреда Рамбо (Rambaud: очевидно, іспанські друкарі поставили догори дригом букву u), який має праці і про Україну.

(uniformidad)” [16, № XXI, 374], акцентуючи, що згадана інтелектуальна еволюція рухалася шляхом, який був шляхом на Голгофу, политим кров’ю мучеників; Шевченко був одним із перших. На підтвердження цитуються “Думи мої...”.

Біографія Шевченка, названого автором “трудоарем цивілізації”, не подається якимось цілісним шматком чи розділом: очевидно, задум статей цього не передбачав, бо такі подробиці, певно, були б обтяжливі для іспанського читача; просто згадано про Тарасове кріпацтво, солдатчину, наголошено на незламності поета. Головне значення Шевченка в тому, що “Йому належить слава започаткувати відродження своєї країни; він здобув визнання співвітчизників, які йому зобов’язані відродженням своєї мови” [ibid.]. Він посилається також на Обріста (не зазначаючи ініціалів) і подає його цитату про те, що поезія Шевченка стоїть на рівні “Пісень проти рабства” Лонгфелло та пісень Беранже. Йоганн Георг Обріст – австрійський літературознавець, письменник та перекладач, що здійснив перший переклад Шевченка німецькою; 1870 р. у Чернівцях він видав книжку про Шевченка. Але цих даних іспанському читачеві не роз’яснено, хоча навряд чи там знали про Обріста.

Найцікавішим акцентом третьої статті є порівняння українців та іспанців під цивілізаціо-геополітичним оглядом: “Історія України – це історія безперервного хрестового походу” [ibid.]; авторові йдеться про те, що іспанці та українці на двох краях Європи у відповідний час становили бар’єр проти мусульманської навали, “замикали мусульманський світ, ніби стрімкі скелі замикають розбурхане море у своїх берегах” [ibid.]. І тут Wadimovitch дозволяє собі – наскільки він міг собі це дозволити – шпигонити наших сусідів: “Якщо Європа знає сьогодні лише донських козаків, зіпсутих (enervados) рабством, та пов’язує з цим ім’ям щось жорстоке, що нагадує башибузуків або турків, то вона бездумно узагальнює такі асоціації, уподібнюючи одних козаків іншим. Рицарі Дніпра (Dnipro des Oukraïniens – тут, імовірно, перекладач залишає вельми промовисте словосполучення із французького оригіналу – *l. O.*) являли собою військову республіку з найдобірнішими запорожцями на чолі та блискуче боролися проти турків та татар” [ibid., 374-375].

Четверта частина знову починається словами Еміліо Кастелара, цього разу про важливість битви при Лепанто (1571)¹. Ця битва, додає Wadimovitch, відбулася водночас із першими атаками козаків на Туреччину. Але зрештою, веде він далі, українські козаки мали скоритися потузі з Півночі й тепер Україна перебуває в рабстві. Ілюструючи свої думки прозовими переказами рядків або й цілих Шевченкових віршів, автор дещо некоректно першим подає вірш “Ой чого ти почорніло, зеленєє поле?”, з російським гнобленням не пов’язаний, але закінчує повністю переказаним “Заповітом”.

В останньому розділі четвертої частини автор повертається до “слов’янського” питання. Притаманна Шевченкові слов’янська солідарність (згадано, зокрема, Яна Гуса) аж ніяк не означала ворожості до Західної Європи. “Він (Шевченко. – *l. O.*) має надію, <...> що слов’яни сприятимуть підтримці миру у світі, але й мирне життя його народу аби поважалося, адже його ідеї протилежні як германізації, так і русифікації, якщо нам дозволять ужити цих слів” [16, № XXII, 398]. Тому не загрозна для Заходу й тодішня Росія, адже в ній не існує “жодної значущої політично-слов’янської партії (partido político-eslavista)” [ibid.]. Продовжуючи одну з основних думок своїх публікацій, а саме ідею про необхідність підтримки

¹ *Лепанто* – італійська та іспанська назва західно-грецького міста Навпакт у Коринфській затоці, де відбулася стратегічно важлива перемога об’єднаного флоту кількох європейських держав, Іспанії зокрема, над Османською імперією; для Іспанії ця битва символічна ще й тим, що в ній брав участь Сервантес і внаслідок поранення йому знерухоміла лівиця.

рухів національного відродження, автор пише: “Цього разу знов українець проливає нам світло, привертаючи нашу увагу до внутрішніх турків, про яких слід подумати спочатку, перед тим як кинутися воювати проти турків зовнішніх¹. Слов’янське питання перетворюється у такий спосіб на питання російське, як воно і має бути у політично відсталій нації” [ibid.] (тепер неможливо втриматися й не поставити знаку оклику після останнього речення!).

Говорячи насамкінець про глибоко вкорінене в Шевченкові християнство й переказуючи вступ до поеми “Марія”, автор називає це євангелічним періодом його творчої еволюції, що передував тодішньому євангелічному руху на українських землях, званому штундою (Schtounda).

Стаття завершується закликком: “Таким є Шевченко, мученик свободи, поет, шанований своїм народом і всією освіченою частиною російського суспільства. <...> Якщо ви знайдете тут варварство, жорстокість і дикунське бажання задушити цивілізацію, відкиньте поета та його народ, але пам’ятайте, що водночас ви відкидаєте ідеї, які й перший, і другий представляють. О! Ми впевнені, що ви їх не відкинете. А тепер – о, читачу! о, незнайомий друже! – відкрий обійми твоїм новим братам й не відмов їм у почуттях, на які вони заслуговують. Заспокойся та знай, що ворогу цивілізації немає містя у їхньому колі” [ibid.].

Зробімо деякі проміжні підсумки, акцентуючи на ідейній спрямованості матеріалу Wadimovitch-a. По-перше, автор намагається реабілітувати Росію в очах зарубіжного читача за такою логікою: владна верхівка не надто гірша від європейської; простий народ не такий, як верхи; у Росії теж є рух національного відродження (хоча інші народності, крім української, не згадані!), а поезія Шевченка як вираз цього руху дуже гуманістична, тому не треба боятися Росії. По-друге, українське національне відродження ставиться у контекст національних рухів меншин по всій Європі. По-третє, саму українську культуру репрезентовано в контексті розвитку європейської цивілізації. По-четверте, фактично авторові не так важливо усунути страхи західного світу щодо держави Росії, як упередження щодо слов’ян узагалі.

Хто ж такий Wadimovitch? У “Словнику українських псевдонімів та криптонімів” О. Дея та російському “Словаре псевдонимов русских писателей, учёных и общественных деятелей” І. Масанова зазначено, що Володимир Лесевич псевдоніми використовував, але Wadimovitch там не фігурує ні в латинському, ні в кириличному варіантах. Проте є очевидним, що Wadimovitch – це таки Лесевич. Спосіб, в який Wadimovitch наголошує на важливості національно-культурних рухів у Європі, тотожний логіці відповідних пасажів у великій праці Лесевича “Всемирный язык и народные языки”, опублікованій у книжках XI та XII часопису “Русская мысль” за 1900 р. Там наведені, як приклади, ті самі національно-культурні рухи в Європі, зокрема нижньонімецький [8, Кн. XII, 22-23] та каталонський [8, 24], до аргументації залучено трактат Данте “Convito” (Трапеза) [8, 17-18], пафос усієї праці – у наголосі на шкідливості уніфікації та неможливості існування єдиної мови людства (“погоня за метафизическим призраком объединения <...> языков” [8, 38]). Один із трьох нарисів

¹ Вислів “внутрішні турки” пов’язують зі статтею Н. Добролюбова “Когда же придёт настоящий день?” (1860) про роман І. Тургенева “Накануне”. Проте мені не вдалося віднайти в російському критика словосполучення “внутренние турки” – у статті йшлося про “внутренних врагов”. Цілком можливо, що першим, хто вжив такі слова, був М. Драгоманов, опублікувавши 1876 р. статтю “Турки внутренние и внешние”. А першим серед російських публіцистів, у кого з’явився цей вислів, був, очевидно, революціонер-народник Д. Клеменц – у статті 1878 р. “Письмо чистосердечного россиянина”: “Как всегда и везде, у нас виновато было одно начальство, дающее поблажку внутренним туркам” [6, 258]. Але в російській гуманітаристиці авторство цього словосполучення не пов’язують ані з Клеменцом, ані тим менше із Драгомановим, приписуючи його Добролюбову.

В. Лесевича про іспанську літературу, опублікованих у його книжці “Этюды и очерки” (1886), присвячений роману саме Емілію Кастелара, із цитування якого починається перша із проаналізованих вище статей. Нарешті про те, що Лесевич опублікував чотири листи в іспанському часописі, вказали С. Єфремов у некролозі, уміщеному в “Киевской старине” за 1905 р., зазначивши, що то була єдина шевченкознавча праця Лесевича [4, 355], та Д. Дорошенко в першій книжці “Нової громади” 1906 р. [2, 98]. Очевидно, в якомусь новому словнику українських псевдонімів варто буде врахувати й цей псевдонім – Wadimovitch. Ці некрологи, певно, і стали відправним пунктом для подальших згадок про статті Лесевича в іспанському часопису. С. Єфремов та Д. Дорошенко вказали рік публікації та кількість статей (чотири; ми ж тепер маємо пам’ятати: фактично згадки про Шевченка з’явилися в п’яти номерах журналу), але не подали числа того видання, і десь потім сталося перекручення кількості статей на номер видання; назва іспанського часопису в Дорошенка та Єфремова фігурує так само з неточною назвою, і як іменувалася публікація В. Лесевича, теж не зазначено.

Чи знав Володимир Лесевич іспанську мову, яка в XIX ст. не тішилася великою популярністю на українських землях? Безумовно, хоча й не настільки, аби писати нею літературознавчі тексти. У його нарисах про іспанську літературу (два з них посвячені творам класика прози XIX ст. Б. Переса Гальдоса) трапляються посилання на оригінали, кілька слів подані також іспанською мовою, а у статті “Роман Кастеляра “Fra Filippo Lippi” (того самого Кастелара, якого Вадимович цитує в дописах про Шевченка і який, так само, як і Перес Гальдос, не був тоді перекладений російською) є фраза з передмови автора роману “Изображать эпоху возрождения как результат влияния чар искусства” подається і в оригіналі: “Pintar la resurrección pagana hecha por los conjuros del arte” [9, 41], бо і справді, є певна складність у перекладі цієї дещо метафоричної фрази, і тому Лесевич сумлінно навів оригінал.

Здається, у сучасній україністиці немає спеціальних праць, присвячених Володимирові Лесевичу. Не будучи україністом, автор цієї статті хотів би привернути увагу до цієї непересічної особистості, але оскільки виклад цікавинок про Лесевича, що стали відомі авторові під час роботи над цим матеріалом, розширив би межі публікації поза прийнятні рамки журнальної статті, обмежимося кількома найцікавішими, а подекуди й емоційними фактами (хоча, можливо і відомими фахівцям).

Його роки життя 1837–1905. Народився у селі Денисівка Лубенського повіту, а тепер Оржицького району Полтавщини; походив із козацького роду й окремо згаданий у “Малоросійському родословнику” В. Модзалевського. Закінчив Петербурзьке військове училище, у 1856–1859 рр. служив на Кавказі, потім навчався в Академії Генштабу. У 1863 р. Лесевич відмовляється від участі у придушенні польсько-білоруського повстання, полишає службу, їде в рідне село, де засновує народну школу й сам учителює. Згодом знову мешкає в Петербурзі, але звідти 1879 р. він, як це подає В. Модзалевський, “...выслан административным порядком, по распоряжению С.-Петербургского генерал-губернатора Гурко в Сибирь, откуда вернулся в 1881 г.” [10, 92]. У 1901 р. висилається з Петербурга ще раз. В останні роки життя Лесевич мешкав у Києві, був похований на Аскольдовій могилі, а його погреб ушановано, зокрема, і вінком від київського рабина, оскільки покійний гаряче виступив проти погрому в Києві 1905 р.

В. Лесевич був відомим у Росії філософом-емпіріокритиком, мав ґрунтовні філософські публікації, але менше відомий як філолог, хоча в цій галузі інтереси його якнайширші: література різних романських народів,

мовознавство, Шевченко; в останні роки життя взявся до українського фольклору. Писавши переважну частину життя по-російському, дві останні праці Лесевич опублікував українською мовою. С. Єфремов згадує текст В. Лесевича про принципи федерації, написаний у зв'язку з ідеями Франсіско Пі-і-Маргала – іспанського політика-федераліста каталонського походження й зазначає, що він не зміг з'явитися друком із цензурних міркувань; це сталося незадовго до висилки 1879 р. С. Єфремов свідчить також і про публічні лекції про провансальську літературу, прочитані наприкінці 90-х рр. у багатьох містах України та "...возбудившие в публике большой интерес к предмету чтения. <...> Свообразную оценку этих чтений сделала администрация, воспретив лекции" [4, 355-357].

Дуже теплою була згадка П. Карманського, який зустрівся з Лесевичем в Італії й відгукнувся потім на його смерть у "ЛНВ" 1906 р. Для П. Карманського Лесевич – це "...перший справжній філософ Українець. Катедри не займав ніколи. Був Українцем, та обставини не дозволили йому виступати як таким активно. Житє по російських городах відірвало його від рідної землі так, що він забув навіть по-українськи говорити. І се боліло йому дуже. Разом зі слезами в очах сповідався покійний переді мною і каюся, що не може виступати як українець фактично" [5, 138]. Карманський згадує також, як Лесевич починав свої думки українською, але, коли, будучи людиною пристрасною, розпалювався, то слів українських йому починало бракувати й він закінчував свій виклад російською.

Історія з поетом Чеотченком в Іспанії має певне продовження. Чеотченко з'явився в іспанській пресі ще раз майже через 24 роки в газеті "La Razón" регіону Ампурдан у Каталонії; ця іспаномовна газета (але в ній друкувалися й тексти каталонською мовою) була органом Республіканської Федерал-Соціалістичної Молоді Ампурдана й видавалася в місті Фігерас. У числі від 17 лютого 1901 р. вміщено прозовий переклад вірша "Якби ви знали, паничі..." під назвою "Скарги" (Quejas), узятий у дуже обрізаному і скороченому вигляді із проаналізованої вище публікації. Під текстом зазначено авторство: "Чеотченко (Поет-співець української народності)". Певний інтерес становить коротка редакційна примітка: "Чеотченко – це в Іспанії невідомий поет (як бачимо, ця фраза не сумлінна, адже опублікований "переклад" явно взято з "La Ilustración Española у Americana". – І. О.). Він був росіянином (вище було сказано "співець української народності". – І. О.), але козаком і любив свою вільну та велику Україну. Хоч він був віруючим, його вразлива душа переймалася печальними злиднями своїх братів, і він співав про це. Сьогодні він був би нігілістом (у Каталонії завжди були досить сильні ліві, навіть анархічні тенденції. – І. О.). Він помер у 1861 році серед рівнин, оспіваних Гоголем, і відтоді ніхто не згадує про нього" [15, 2].

ЛІТЕРАТУРА

1. *Варварцев М.* Іспанія та іспанці в українських рецепціях другої половини XIX – початку XX ст. // *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки.* – К.: Ін-т історії України НАН України, 2012. – №21. – С. 89-109.
2. *Дорошенко Д.* Володимир Лесевич // *Нова громада.* – 1906. – Кн. 1. – С. 93-100.
3. *Дубицький І.* Відгуки про Шевченка в мовах голяндській, еспанській, португальській, каталонській, фінській, естонській та інших // *Шевченко Т.* Повне видання творів – Т. XV: Шевченко в чужих мовах. – Варшава – Львів: Укр. наук. ін-т. – С. 445-452.
4. *Єфремов С.* Памяти Вл.В. Лесевича // *Киевская старина.* – 1905. – Т. ХСІ. – С. 350-358.
5. *Карманський П.* Памяти (sic! – І. О.) Володимира Лесевича // *Літературно-науковий вісник.* – 1906. – Т. XXXIII. – С. 137-142.
6. *Клеменц Д.А.* Письмо чистосердечного россиянина // *Русский фельетон.* – М.: Гос. изд-во полит. лит., 1958. – С. 259-268.
7. *Кравець Я.* Іспанське прочитання Тараса Шевченка (до 150-х роковин смерті поета) // *Вісник Львів. ун-ту. Сер. іноземні мови.* – 2012. – Вип. 19. – С. 294-305.
8. *Лесевич В.* Всемирный язык и народные языки // *Русская мысль.* – 1900. – Кн. XI. – С. 1-26; Кн. XII. – С. 1-38.

9. *Лесевич В.* Этюды и очерки. – СПб.: Тип. М.М. Стасюлевича, 1886. – 407 с.
10. *Модзалевский В.* Малороссийский родословник. – Т. 3. – К.: Типо-Литография “С.В. Кульженко”. – VIII, 824 + 24 с.
11. *Ротач П.* Матеріали до українського біографічного словника “Літературна Полтавщина” // *Архіви України*. – 1966. – № 4. – С. 106-112.
12. *Софока Н.* Рецепція Тараса Шевченка в Іспанії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nadiya40a.parod.ru/Shevchenko.htm>.
13. *Т.Г. Шевченко* мовами італійською, іспанською, португальською та есперанто: Бібліогр. покажчик. – Л.: Держ. наук. біб-ка, 1968. – 55 с.
14. *La Ilustración Española y Americana*. – 1877. – № XVII.
15. *La Razón*. – Figueras, 1901. – № 10 (17 de febrero).
16. *Wadimovitch. Cheotchenko y el movimiento intelectual en la Rusia meridional* // *La Ilustración Española y Americana*. – 1877. – № XIX. – P. 339, 341-342; № XX. – P. 358-359; № XXI. – P. 374-375; № XXII. – P. 395-396, 398.

Отримано 14 липня 2014 р.

м. Харків